

ОСОБЛИВОСТІ СВІТЛО-ПРОСТОРОВОЇ КОМПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БАРОКОВИХ ХРАМІВ

PECULIARITIES OF THE COMPOSITION OF LIGHT AND SPACE IN THE UKRAINIAN BAROQUE CHURCHES

Keywords: natural light, light composition, baroque architecture, temple.

Ключові слова: природне світло, світлова композиція, архітектура бароко, храм.

¹ PhD, associate professor at the Department of Architectural Environment Design, Lviv Polytechnic National University, Lviv

¹ канд. арх., доцент кафедри дизайну архітектурного середовища, Національний університет «Львівська політехніка», Львів

² Master's student at the Department of Architectural Environment Design, Lviv Polytechnic National University, Lviv

² магістр кафедри дизайну архітектурного середовища, Національний університет «Львівська політехніка», Львів

<https://doi.org/10.23939/sa2025.02.201>

Abstract

Depending on the style historic era, the religious tradition, of the authors' ideas, the requirements and technical capabilities of construction, the formation of the light-spatial composition of the church is more or less realized as an independent goal in the context of the overall spatial design of the church building.

The purpose of the study is to identify the characteristic features of the formation of light-spatial composition in the space of Ukrainian Baroque churches in comparison with the features of the formation of the light environment of European Baroque churches.

It has been found that the architectonics of the interiors of European Baroque churches and their light and space composition are united in their attempt to make a strong impression on a person. This impact is provided by the rich plasticity of the wall surfaces: the alternation of convex and concave tectonic elements, a complex play of light and shadow on the decorated surfaces. People's attention is focused not on a single tectonic form, but on their spatial arrangement, the effect of visual enlargement or reduction. Light begins to play the role of an independent component in the architectonics of the church. Different strengths of light accents set the scene for the visual perception of the church interior.

It was found that the light-spatial composition inherent in Ukrainian Baroque churches does not create a theatrical effect. Centripetal light streams penetrating through the windows in the walls of the building from different directions create a relatively uniform brightness in the field of view without illusory light effects. This nature of the distribution of light streams is more in line with the Renaissance idea of forming the light-spatial composition of the church.

The upper space of churches is dominated by light from the windows of the light drums of the domes, focusing human attention on the semantic and compositional center of the building – the main dome. Light streams entering the church space through the windows in the domes and windows in the walls create a circular/round lighting pattern.

Анотація

Залежно від стилю, релігійної традиції, авторських задумів, вимог і технічних можливостей будівництва, формування світло-просторової композиції храму більшою чи меншою мірою усвідомлюється як самостійна мета в контексті загального просторового вирішення церковної будівлі.

Мета дослідження – виявити характерні особливості формування світло-просторової композиції в просторі українських барокових церков у порівнянні з особливостями формування світлового середовища європейських барокових храмів.

Виявлено, що архітектоніка інтер'єрів храмів західноєвропейського бароко та їх світло-просторова композиція єдині в намаганні справити сильні враження на людину. Цей вплив забезпечується багатою пластикою стінових поверхонь: чергуванням опуклих і увігнутих тектонічних елементів, складною грою світлотіні на декорованих поверхнях. Увага людей зосереджується не на одній тектонічній формі, а на їх просторовому розташуванні, ефекті візуального збільшення чи зменшення. Світло починає грати роль самостійної компоненти в архітектоніці храму. Різна сила світлових акцентів задає сценографію зорового сприйняття церковного інтер'єру.

Виявлено, що притаманна українським бароковим церквам світло-просторова композиція не створює театральний ефект. Доцентрові потоки світла, що проникають крізь вікна в стінах будівлі з різних напрямків, формують відносно рівномірну яскравість у полі зору без світлових ілюзорних ефектів. Такий характер розподілу світлових потоків більшою мірою відповідає ренесансній ідеї формування світло-просторової композиції храму.

У верхньому просторі церков домінує світло від вікон світлових барабанів куполів, акцентуючи уваги людини на змістовному й композиційному центрі будівлі – головному куполі. Світлові потоки, що потрапляють у простір храму крізь вікна в куполах і вікна в стінах, створюють циркулярний/коловий характер освітлення.

Постановка проблеми

Поняття «світло-просторова композиція» застосовують для опису багатофункціонального діяння світла в архітектурному просторі храму. Завдяки світлу відбувається поєднання різних форм просторової структури в цілісну картину. У взаємодії з внутрішніми поверхнями будівлі світло виконує роль формотворного й комунікативного чинника її просторової структури. Водночас в просторі храму світло – символ усього божественного, атрибут богослужінь. Як визначальна умова візуального сприйняття сакрального простору храму світло-просторова композиція характеризує змінний комплексний вплив світла на людину, важливий з погляду психофізіології. Залежно від епохи будівництва, богословських вимог, ідей авторів і технічних можливостей формування світло-просторової композиції більшою чи меншою мірою усвідомлюється як самостійна мета у контексті загального просторового задуму церковної будівлі. Від найдавніших часів світло мало істотний вплив на архітекtonіку церковних будівель та дизайн інтер'єрів (Яців, 2017).

Світло та його антитеза – темрява – є богословськими символами та засобами сакралізації внутрішнього простору храму. Символічно-сакральна роль природного світла у просторі церковних будівель впродовж віків істотно не змінювалася, тоді як архітекtonіка, а з нею і світло-просторова композиція зазнавали суттєвих змін. У дохристиянський період панівним нематеріальним символом в храмі була божественна темрява. В храмах стародавнього Єгипту кожний простір на шляху від яскравих пілонів входу, освітлених сонцем, до святилища – темніший від попереднього. Процесія жерців храму йшла поступово від реального світу, наповненого світлом, до темряви, яка створює атмосферу невідомості та містики. Схожа ситуація в храмах Стародавньої Греції і Римі, де статуї богів перебувають у залах, закритих від денного світла, а світлові ефекти спостерігаємо в елементах та деталях тектонічних ордерних систем, які розташовані назовні храмових будівель.

У ранніх християнських храмах темрява залишається важливим богословським символом, а проникнення світла крізь невеликі прорізи було обмеженим. В романських храмах найяскравішим є простір у вітарі і вірні, які допускаються у простір храму, «тягнуться» до цього світла – від темного притвору, до світлого вітарного простору. В готичних храмах цей рух доповнюється устремлінням у височінь, істотним збільшенням освітленості, яскравості поверхонь. Характерною ознакою світло-просторової композиції готичного храму є вертикальна динамічність, пов'язана з небом-склепінням і світлом, що «спливає з висоти» і є символом присутності Бога. У храмах епохи Відродження світло, окрім сакральної символіки, є інструментом розкриття геометричної організації склепінь, арок, ордерних систем, що внесені ззовні в архітекtonіку інтер'єрів. Архітектура західноєвропейського бароко пов'язана із драматичним застосуванням світла, створенням стенографічних ефектів. Візуальне сприйняття інтер'єру барокового храму характеризується високою динамічністю і світлотіньовими контрастами.

Мета статті

Мета дослідження – виявити характерні ознаки формування світло-просторової композиції сакрального простору в українських барокових церквах у порівнянні із особливостями формування світлового середовища західноєвропейських барокових храмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Своєрідність українського художнього світосприйняття, шляхи його формування і розвитку в епоху бароко в Україні, ґрунтовно досліджував відомий український мистецтвознавець А. Макаров (1994). В своїй книзі він, зокрема, аналізує особливості архітектури церков українського/козацького бароко, їх архітектурний образ та організацію інтер'єрів. Значний внесок у скарбницю наукових досліджень архітектури українського бароко зробили Г. Логвин (1997), В. Вечерський (2003, 2011), Олена Горбик (2003, 2024), Г. Павлуцький (2017), Ю. Івашко. (2010).

Тема світла в барокових храмах, його значення та способи функціонування у внутрішньому сакральному просторі будівель, вплив світла на вірних, привертає увагу багатьох європейських авторів. Серед останніх публікацій варто відзначити наукові дослідження Antona Giurgiu (2024), Dikran Seferian (2022), Dušan Cvetković. (2023), Gloria Serra Coch. (2020), Domarzewski A. (2012), Malinowska-Petelenz B. (2017).

Виклад основного матеріалу

Архітектоніка храмів західноєвропейського бароко, насамперед їх внутрішній сакральний простір, єдині в намаганні справити сильні враження на людину багатою пластикою стінових поверхонь: чергуванням опуклих та увігнутих тектонічних і декоративних елементів, складною грою світлотіні, динамічним прийомом побудови об'ємів і просторів. Увага людей зосереджується не на одній тектонічній формі, а на їх просторовому розташуванні, ефекті візуального збільшення чи зменшення під час наближення чи віддалення спостерігача, гармонійній взаємодії, рівновазі мас і об'ємів. Спокійна, раціоналістична урівноваженість може змінюватися акцентуванням уваги людини на сакральному/змістовному і водночас композиційному центрі архітектурного твору, яка досягається зоровою динамікою світлового образу внутрішнього простору церковної будівлі. Світло починає відігравати роль самостійної компоненти в архітектоніці храму. Воно, завдяки утворенню світлових акцентів у просторі і на поверхнях храму, сприяє концентрації уваги спостерігача на важливих тектонічних елементах будівлі. Різна сила світлових акцентів може задавати сценографію зорового сприйняття внутрішнього простору храму. У багатьох західноєвропейських барокових храмах світловий реалізм храмів Відродження перейшов до світлового формалізму, співзвучний із театральним ефектом освітлення. У цьому випадку примхливі форми бароко розчиняються у просторі, який втрачає свої межі.

Характерне для відродження рівномірне освітлення інтер'єру храмів, що виявляє тектонічну замкненість їхніх просторів, в період бароко змінюється прагненням до стирання просторових меж інтер'єру, зростанням яскравості від менш значимих до значущих його частин/просторів (Казаков, 2010).

а

б

в

Рис. 1. Світло у просторі європейських барокових храмів: а – осередок церкви Іль Дезеу в Римі; б – вид на простір під куполом Королівської церкви Святого Лаврентія в Туріні, Італія; в – вид на склепіння каплиці Сакра Сіндоне в Туріні

URL: https://lh3.googleusercontent.com/gps-cs-s/AB5caB8wMamvpGxUEHAQgEmKnoXSHYjgein27yQ1uzPj_PDMrPS8lQvnxlz7GRoX33O-5A5pJWS-OdW78hLK-xoZ3J-1UYWdqVveEkijWN-sY_CO5ljFHAnZAd_TWgvs85pmimCw9g=w270-h312-n-k-no (а); <https://c7.alamy.com/comp/PKFK14/inside-the-17th-century-san-lorenzo-church-in-turin-italy-18062010-PKFK14.jpg> (б); https://lh3.googleusercontent.com/gps-cs-s/AB5caB-yAy36zeHmsX4LNo61_jlKd4dSnpWb1lGSROxKj7g3iK3n7CkwC6ANjnAupPw-Idqmooe3lQJia-StrTucLzH7HDSQxzcWRZlcXdk5qGAW12sNArRWfV-3RvHLfyjxy65rM=s1360-w1360-h1020 (в) (дата звернення 05.04.2025)

Вражаюче використання світла, тіні й кольору є найістотною особливістю стилю бароко, що вплинула на покоління художників і архітекторів. В західноєвропейських барокових храмах природне та штучне світло застосовують для створення відчуття драматизму та величі. У просторі храму домінує верхнє освітлення від світлових прорізів, високо піднятих над поверхнею підлоги. Великі вікна та мансардні вікна дозволяють сонячному світлу заливати цілісний внутрішній простір (рис. 1). Поєднання потоків прямого світла, що потрапляє крізь вікна і відбитого від внутрішніх поверхонь, контраст між світлом і темрявою (світлотінь), використовується архітекторами бароко для створення не тільки сакральної, але й своєрідної театральної атмосфери. Змінне в часі природне освітлення створює динамічну візуальну картину, що «притягує» погляди глядачів на смислові акценти іконографії: поліхромні фрески, скульптурні композиції та вишукані декоративні форми. Світлом часто маніпулюють за допомогою прихованих вікон, створюючи ілюзію божественної ілюмінації. Архітектори бароко, візуально розширювали межі внутрішнього простору храмів завдяки несподіваним перспективам в просторі завдяки овальним планам, криволінійним формам і стіновим поверхням. Вони поєднували живопис, скульптуру та архітектуру, створюючи химерні простори, які виводили вірних із стану спокою і пробуджували духовний запал.

В епоху бароко релігійно-художні ідеї вивільнялися від повсякденної дійсності, що сковувала їх, і давали змогу створювати розписи з ілюзією трансцендентного простору з хмарами, з фігурами янголів і святих, що летять у небеса-небес. Яскравим прикладом такого внутрішнього оформлення є інтер'єр церкви Іль Джезу в Римі (XVII ст.). Основна тема сакрального простору виражена в багатстві оздоблення, поліхромії фресок, скульптурах групах на вітрилах під куполом і склепіннях, декорі ордерних систем, позолочених рельєфних орнаментах, різнокольорових мармурах (рис. 1, а). Інтерес до світла є не лише візуальним, він також додає простору храму духовного виміру.

Основними елементами барокової архітектури, які допомагають маніпулювати світлом, є складна тектоніка куполів в якій поєднуються конструктивні елементи зі світловими прорізами, декором і кольором. Здалеку ці мотиви створюють відчуття руху, приховуючи як світло, так і тінь. Досягнення цього ефекту можливе завдяки поєднанню різних матеріалів, кожен з яких по-своєму віддзеркалює пряме й розсіяне світло (рис. 1, б).

Яскравим зразком світло-тектонічної ілюзії барокового храму є склепіння каплиці Сакра Сіндоне в Туріні (рис. 1, в). На світліні склепіння справляє враження купола-сфери. Насправді це шпичаста (конусоподібна) структура складної конструкції із багатьма світловими прорізами, різними за розмірами та формою. Італійський архітектор Гваріно Гваріні відмовився від декору пластичними елементами. Всі нібито декоративні деталі склепіння каплиці виконані лише різними тектонічними елементами, які формують конусоподібну структуру, а природне світло, що проникає в ній крізь значну лічбу вікон, створює ілюзію купола-неба.

В Україні до цього стилю належать твори європейських архітекторів, які збереглися у Галичині, Поділлі і Волині. Архітектурний стиль храмобудування який сформувався в Україні в XVII–XVIII ст., отримав назву українського чи козацького бароко. Цей стиль розглядають як етап найбільшого розквіту архітектурного національного стилю. Церкви у стилі українського бароко будувались здебільшого на землях Лівобережної України, в містах Києві та Чернігові. Характерні ознаки архітектури українського бароко притаманні: Троїцькому собору (с. Густиня, Чернігівська обл.), Спасо-Преображенській церкві (с. Великі Сорочинці, Полтавська обл. і с. Бакаївка, Черкаська обл.), Миколаївському собору (м. Ніжин, Чернігівська обл.). Значне число храмів було відновлено й перебудовано в стилі українського бароко, зокрема, Михайлівський Золотоверхий собор; Успенський собор та Троїцька надбрамна церква в Києві.

В. Вечерський, відомий дослідник архітектури українського бароко, зазначає, що розглядати архітектурний стиль варто не як сукупність зовнішніх ознак чи набір декоративних форм, а як закон (принцип) побудови архітектоніки храму і його архітектурного образу. Якщо під цим

оглядом проаналізувати будівлі національного стилю XVII–XVIII ст. на Придніпров'ї, Слобожанщині і Північному Лівобережжі, то стане цілком очевидною суттєва відмінність їх хронологічно одночасних їм західноєвропейським бароковим спорудам. Головні відмінності полягають у характері планово-просторової структури, у композиційних побудовах, способах переживання і формування простору (Вечерський, 2003).

В. Вечерський виділяє дві тенденції формування простору храмів національного стилю. Перша пов'язана з архетипами автохтонної культури: із середини XVII ст. в мурованих храмах застосовують композиційні побудови народної дерев'яної архітектури. Переноситься і домінує виключно народний принцип висотного розкриття внутрішнього простору кожної просторової ділянки за допомогою залому (Вечерський, 2011). Яскравим зразком таких храмів є Георгіївський собор Видубицького монастиря в Києві (рис. 2, а).

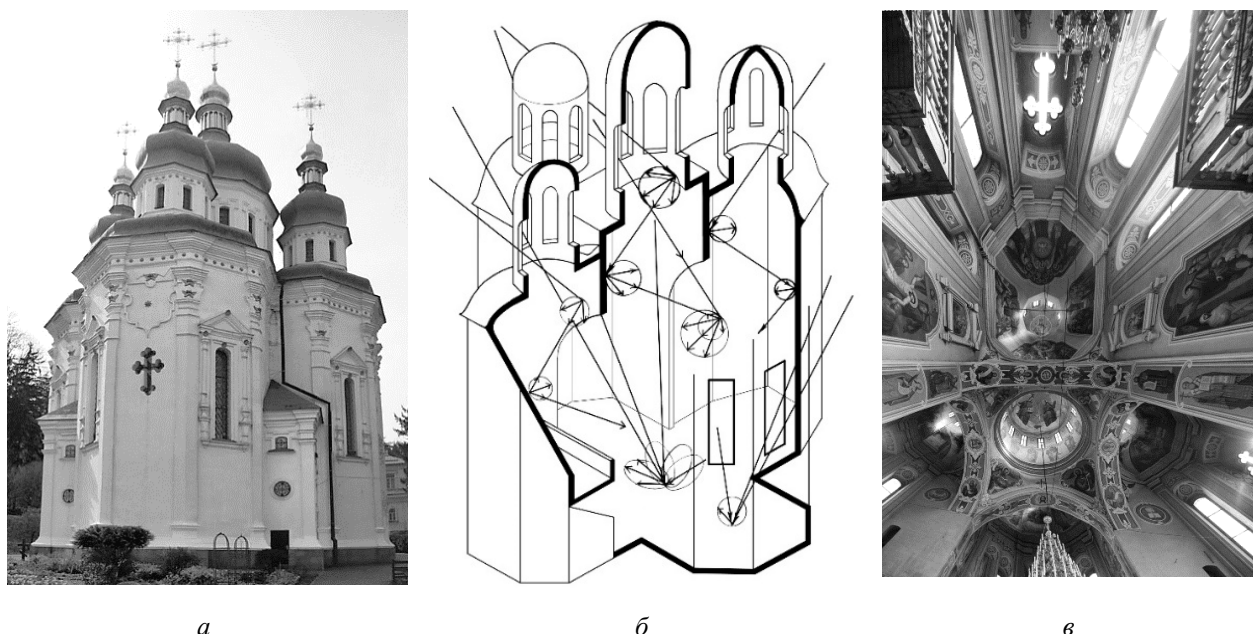

Рис. 2. Георгіївський собор Видубицького монастиря, м. Київ: а – загальний вигляд;
б – схема розподілу основних світлових потоків природного світла у просторі церкви;
в – вид на простір під куполами

URL: <https://ukrainaincognita.com/kyivska-oblast/kyiv/vydubytskyi-monastyr-shedevr-svitovogo-znachennya> (а);
https://ukrainaincognita.com/wp-content/uploads/2024/04/vydubytsky24_sklepinnia1.jpg (б)
(дата звернення 08.04.2025)

У Георгіївському соборі Видубицького монастиря, як і у багатьох інших барокових храмах такого типу, прослідковуються характерні закономірності та особливості в створенні світло-просторової композиції внутрішнього простору. Порівнюючи собор із давньоруськими церквами, не можна не помітити істотних відмінностей в організації їх внутрішнього простору і зовнішнього вигляду. Перші давньоруські храми мають різний вигляд фасадів, увесь внутрішній простір, що має початок і кінець, розділено на головні й менш значимі приміщення. Георгіївський собор, як і інші українські барокові храми, не має чітко вираженого фасаду, однаковий з усіх боків. Стіна барокового храму, яка у давньоруського попередника була надійною, непорушною, починає розчленовуватись, вигинатися під різними кутими. Храмова будівля ніби прагне розчинитися у просторі а внутрішній простір будить відчуття неподільної єдності.

Доцентрові потоки світла, що проникають крізь вікна в стінах будівлі з різних напрямків, створюють відносно рівномірну освітленість у полі зору на горизонтальній поверхні та на вертикальних поверхнях у нижній частині храмової будівлі. Такий характер освітлення та розподіл

яскравості на стінових поверхнях, відсутність багаторазових рефлексій, блисків і світлових ефектів, більшою мірою відповідає ренесансній ідеї просторового формування світлового середовища та розвитку тектоніки храму. Природне світло потрапляє у простір храму крізь великі видовжені вікна в стінах (рис. 2, а, в). Частка відбитого світла від внутрішніх поверхонь, у порівнянні з прямим потраплянням світла на підлогу, не така велика, як у західноєвропейських барокових храмах. У верхньому просторі храму домінує світло від вікон світлових барабанів бань (рис. 2, б). Спокійна урівноваженість освітлення нижнього ярусу святини змінюється акцентуванням уваги людини на змістовному й водночас композиційному центрі будівлі – центральній бані, яка досягається зоровою динамікою світлового образу інтер'єру. Світлові потоки, що потрапляють у простір храму крізь вікна в банях і вікна в стінах, які розміщені на зній висоті, формують циркулярний (по колу) характер освітлення створюючи враження «обертання» внутрішнього простору довкола уявної вертикальної осі завдяки часовій динаміці природного освітлення.

Друга тенденція формування простору храмів національного стилю пов'язана з відродженням композиційних структур давньоруських хрестоподібних храмів з однією банею: Вознесенській церкві в Коропі, Іллінській церкві в Києві, церкві Івана Богослова в Ніжині та інших, а також у тридільних трибаневих церквах: Воскресенському соборі й Покровській церкві в Сумах, церкві Святого Миколи Козацького в Путивлі. В цих храмах спостерігаємо характерне поступове збільшення освітленості від бабинця/притвору до центру храму вірних і вівтаря.

Зразком українського барокового храму із хрестоподібним планом є церква святої Катерини в м. Чернігові (рис. 3, а). Напрямок прямих світлових потоків, що проникають крізь вікна у простір церкви і основні світло відбиваючі поверхні показані на перетині храму (рис. 3, б). Найбільше природного світла дають великі видовжені вікна в стінах. Значно менша частка світла потрапляє крізь вікна в банях, де воно виконує більше символічну ніж ужиткову роль (рис. 3, в).

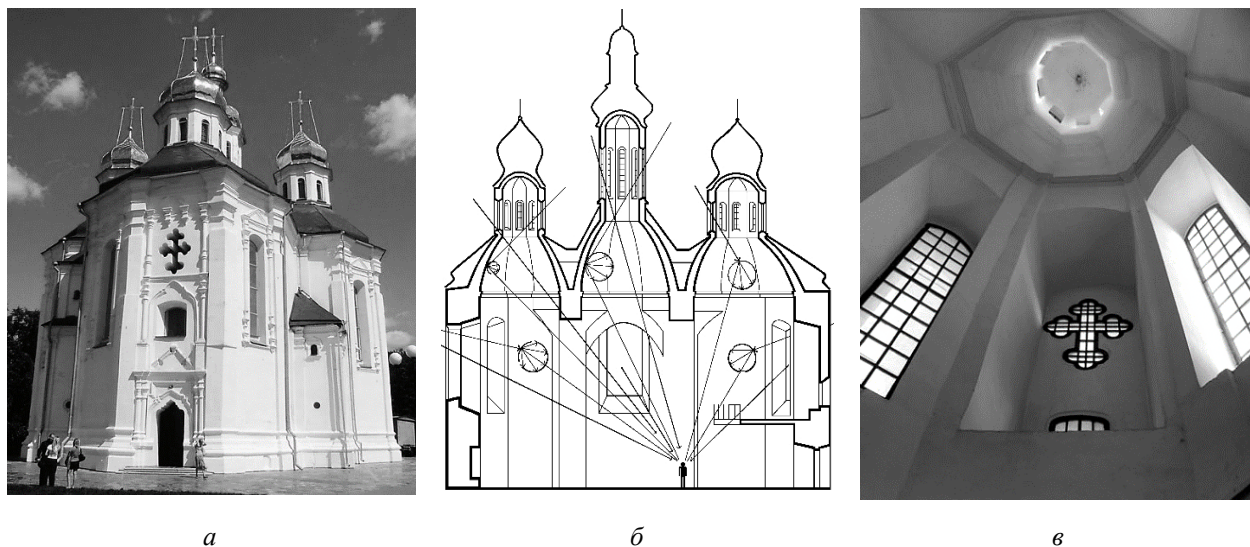

Рис. 3. Церква святої Катерини, м Чернігів: а – загальний вигляд;

б – схема розподілу потоків прямого й відбитого світла; в – градації світла на стінових поверхнях

URL: <https://i.pinimg.com/736x/f8/b2/05/f8b20585bd821a0f4454edf9dba4c384.jpg> (a);

<https://ukrainaincognita.com/chernigivska-oblast/chernigiv/chernigiv-tserkva-svyatoi-kateryny> (в)

(дата звернення 10.04.2025)

Розташування вікон в бічних стінах по колу сприяє максимальному скеруванню світлових потоків до центру святини, де безроздільно панує вертикальна вісь центральної бані. Світло, що надходить від вікон світлових барабанів інших бань, завдяки багаторазовому відбиттю від стінових поверхонь розсіюється у просторі храму. Воно створює ритмічні світлові ряди знизу

догори – від помірковано світлого до найсвітлішого через градації світлого. Частка відбитого світла у загальному світловому потоці становить приблизно 50 %. В горизонтальній площині (поверхня підлоги) також існує видима ієрархія розподілу яскравості від геометричного центру до периферії храму. Загалом світло-просторова композиція церкви скерована на оптимальне зорове сприйняття, забезпечує ясність структурної побудови, підкреслює чітку геометричність форм.

Висновки

Контрастне освітлення, що панує в просторі західноєвропейських барокових храмів, зі значною різницею в яскравості освітлених і затінених ділянок «стирає» в деяких місцях чіткий контур тектонічних елементів, немовби розчиняє їх у просторі. Гра рефлексів і відблисків, складна світлотінь заломів форми і криволінійних поверхонь, створення зорових ілюзій, усе це прояви світла, як архітектурного явища. Природне світло приймає значення самостійної компоненти в архітектурній композиції. Підґрунтям контрастного природного освітлення у просторі барокового храму є пряме сонячне освітлення. Однак світловий реалізм на даному етапі розвитку архітектури легко й швидко у багатьох прикладах перейшов до світлового формалізму, спорідненого з театральним ефектом освітлення, що істотно припиняє сакральне значення світла у просторі храму. Характерне для Відродження відносно рівномірне освітлення внутрішнього простору храму, що ясно виявляє тектоніку й замкненість простору, в добу бароко змінюється прагненням до стирання просторових меж інтер'єру. Замість дифузного відбиття світла матовими поверхнями (фрески, мозаїки тощо) широке розповсюдження набувають світлові ефекти від дзеркальних, полірованих і позолочених поверхонь з їхньою грою рефлексів і блисків.

В українських мурованих барокових храмах XVII–XVIII ст. домінують виключно гуманістичні тенденції, такі як співмірність з людиною, розрахунок на оптимальне зорове сприйняття, кристалічна ясність структурної побудови, чітка геометричність форм, відсутність барокового ілюзійонізму. Усе це дозволяє ставити питання скоріше про ренесансні риси внутрішнього простору цих храмів, адже ні про яке барокове перетікання мас і просторів нема і мови. Спостерігаємо, що геометрія об'ємних побудов прямує до ідеальних центричних форм, яких набувають хрещаті церкви і особливо – тетраконхи. Навіть трактування ордеру є суто ренесансним, тобто символічним. Основними ознаками світло-просторової композиції храмів українського бароко є домінування верхнього і бічного світла від високо піднятих над підлогою вікон і вікон у просторі бань.

Бібліографія

Горбик О. О. (2003). Дуалізм українського бароко: православне національне українське бароко та європейсько-католицьке колоніальне бароко на території України. Українська академія мистецтва: збірник наукових праць. Київ: НАОМА, 2003. Вип. 10. С. 204–215.

Горбик О. (2024). Діалог форм європейського стилю і народних традицій в українській сакральній архітектурі бароко. *Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування*, (70), 55–64. URL: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.70.55-64>.

Вечерський В. В. (2003). Архітектура 2-ї половини XVII–70-х років XVIII ст. Історія української архітектури. Київ: Техніка, 2003. С. 192–243.

Вечерський В. В. (2011). Мистецтво середини XVII – середини XVIII століття: Архітектура // Історія українського мистецтва у 5 т. Київ. Інститут мистецтва, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України, 2011. Т. 3: Мистецтво другої половини XVI–XVIII століття. С. 280–376.

Морі Є. (2021). «Козацьке» бароко: як Україна переосмислювала європейську архітектуру. URL: https://risu.ua/kozacke-baroko-yak-ukrayina-pereosmislyovala-yevropejsku-arhitekturu_n123884.

- Казаков Г. В. (2010). Сучасна світлова архітектура: підруч. Львів: Растр-7, 2010. 620 с.
- Логвин Г. (1997). Стильові особливості архітектури й монументально-декоративного мистецтва українського бароко. Архітектурна спадщина України. Київ: Українознавство, 1997. Вип. 4. С. 51–59.
- Макаров А. (1994). Світло українського бароко / Макаров А. Київ: Мистецтво, 1994. 288 с.
- Марко Роберт Стех. (2014). «Очима культури» № 80. Архітектура українського бароко. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OG2ftpK38RQ>.
- Павлуцький Г. Г. (2017). Дерев'яні та муровані храми України. Харків, 2017. 214 с.
- Івашко Ю. (2010). Стиль бароко в архітектурі українських церков. URL: https://risu.ua/stil-baroko-v-arkhitekturi-ukrajinskih-cerkov_n40036.
- Яців М. Б. (2017). Архітектура світла в українській церкві : монографія / М. Б. Яців, Ю. І. Криворучко. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 308 с.
- Giuroiu A. (2024). Baroque Architecture: Characteristics, Influences, Ambassadors and Sights. URL: <https://www.architecturelab.net/architecture/styles/baroque-architecture/#:~:text=Baroque%20Architecture%3A%20Characteristics%2C%20Influences%2C%20Ambassadors%20and%20Sights>
- Dikran Seferian. (2022). Baroque Architecture and Interior Design, Explained.
- Dušan Cvetković. (2023). The Ultimate Guide to Baroque Architecture. URL: <https://howtorhino.com/blog/architecture-styles/baroque-architecture/#:~:text=The%20Ultimate%20Guide%20to%20Baroque%20Architecture>
- Domarzewski A. (2012). Światło jako detal architektoniczny w świątyni. *Czasopismo techniczne*. 2012. T. R. 109. Z. 5-A/2.
- Gloria Serra Coch. (2020). Religious architecture and light. Part III.
- Malinowska-Petelenz B. (2017). Metafizyka i światło. / *Srodowisko Mieszkaniowe* 18/2017. S. 11–20. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej. Kraków, 2017. <https://doi.org/10.4467/25438700SM.17.002.7592>

Reference

- Horbyk O. O. (2003). Dualizm ukraińskiego baroku: prawosławne państwowe ukraińskie baroko ta yevropeisko-katolickie kolonialne baroko na terytorii Ukrainy. *Ukraińska akademiiia mystetstva: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: NAOMA, 2003. Vyp. 10. S. 204–215.
- Horbyk O. (2024). Dialoh form yevropeiskoho stylu i narodnykh tradytsii v ukraińskii sakralnii arkhitekturi baroko. *Suchasni problemy Arkhitektury ta Mistobuduvannia*, (70), 55–64. URL: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.70.55-64>.
- Vecherskyi V. V. (2003). Arkhitektura 2-yi polovyny KhVII–70-tykh rokiv KhVIII st. // *Istoriia ukraińskoi arkhitektury*. Kyiv: Tekhnika, 2003. S. 192–243.
- Vecherskyi V. V. (2011). *Mystetstvo seredyny KhVII – seredyny KhVIII stolittia: Arkhitektura // Istoriia ukraińskoho mystetstva u 5 t.* Kyiv. Instytut mystetstva, folklorystyky ta etnohrafii im. M. T. Ryl'skoho NAN Ukrainy, 2011. T. 3: *Mystetstvo druhoi polovyny KhVI – KhVIII stolittia*. – S.280-376.
- Yevhenii Mori. (2021). «Kozatske» baroko: yak Ukraina pereosmysliuvala yevropeisku arkhitekturu. URL: https://risu.ua/kozacke-baroko-yak-ukrayina-pereosmyslyuvala-yevropejsku-arkhitekturu_n123884.
- Kazakov H. V. (2010). Suchasna svitlova arkhitektura: pidr. / H. V. Kazakov. Lviv : Rastr-7, 2010. 620 s.
- Lohvyn H. (1997). Stylovi osoblyvosti arkhitektury y monumentalno-dekoratyvnoho mystetstva ukraińskoho baroko. *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy*. Kyiv: Ukrainoznavstvo, 1997. Vyp. 4. S. 51–59.
- Makarov A. (1994). Svitlo ukraińskoho baroko / Makarov A. K.: *Mystetstvo*, 1994. 288 s.
- Marko Robert Stekh. (2014). «Ochyma kultury» No 80. Arkhitektura ukraińskoho baroko. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OG2ftpK38RQ>.

- Pavlutskyi H. H. (2017). *Dereviani ta murovani khramy Ukrainy*. Kharkiv. Savchuk O. O., 2017. 214 s.
- Yuliia Ivashko. (2010). Styl baroko v arkhitekturi ukrainskykh tserkov. URL: https://risu.ua/stil-baroko-v-arhitekturi-ukrajinskih-cerkov_n40036.
- Yatsiv M. B. (2017). *Arkhitektura svitla v ukrainskii tserkvi : monohrafiia* / M. B. Yatsiv, Yu. I. Kryvoruchko. – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2017. – 308 s.
- Anton Giuroiu. (2024). Baroque Architecture: Characteristics, Influences, Ambassadors and Sights. URL: <https://www.architecturelab.net/architecture/styles/baroque-architecture/#:~:text=Baroque%20Architecture%3A%20Characteristics%2C%20Influences%2C%20Ambassadors%20and%20Sights>
- Dikran Seferian. (2022). Baroque Architecture and Interior Design, Explained.
- Dušan Cvetković. (2023). The Ultimate Guide to Baroque Architecture. URL: <https://howtorhino.com/blog/architecture-styles/baroque-architecture/#:~:text=The%20Ultimate%20Guide%20to%20Baroque%20Architecture>
- Domarzewski A. (2012). Światło jako detal architektoniczny w świątyni. *Czasopismo techniczne*. 2012. Tom R. 109.z 5-A/2.
- Gloria Serra Coch. (2020). Religious architecture and light. Part III.
- Malinowska-Petelenz B. (2017). Metafizyka i światło. / *Srodowisko Mieszkaniowe* 18/2017. S. 11–20. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej. Kraków, 2017. <https://doi.org/10.4467/25438700SM.17.002.7592>